

UOT 398:801.6

<https://doi.org/10.59849/2311-8482.2024.3.27>

ÜLKƏR ƏLİYEVƏ*

AZƏRBAYCAN NAĞILLARINDA BAZAR FOLKLORU KONTEKSTİ

Bu araşdırmada Azərbaycan nağılları bazar folkloru kontekstində araşdırılmışdır. Məlumdur ki, nağıllarımıza müxtəlif aspektlərdən yanaşılmış və bu nümunələrdə tematik olaraq bir çox tədqiqat işləri aparılmışdır. Ancaq bazar folkloru anlayışı əsas etibarilə bazar deyimləri üzərində təqdim olunmuşdur. Halbuki folklorumuzun bir çox janrlarında bazar instansiyası kütləvi-ictimai arealı özündə cəmləyən faktor olaraq onun digər kontekstlərdə də araşdırılmasına mühüm ehtiyac hiss olunur. Eyni zamanda şəhər folklorunun tərkib hissəsi olan bazar folkloru nağıllarımızda ən müxtəlif səviyyələrdə nəzərə çarpır. Burada ənənəvi-təsviri və leksik-semantik baxımdan bu nümunələrin bu istiqamətdə araşdırılması bazar folklorunun əhəmiyyətlik dərəcəsini də nəzərə çatdırır. Bu tədqiqat işində Azərbaycan nağıllarında bazar folklorunun elmi-nəzəri baxımdan ilkin olaraq klassifikasiyası meydana qoyulmuşdur. Belə ki, nağıllarımızda bazar folkloru əsasən dörd punkt daxilində tədqiq oluna bilər. Birincisi, Azərbaycan nağıllarının süjet kombinasiyalarında bazar folkloru araşdırılır və nağıl süjetlərinin qurulmasında bu folklor sahəsinin əhəmiyyətli rol oynaması nəzərə çatdırılır, ikincisi, Azərbaycan nağıllarının motiv fiqurasiyasında bazar folkloru tədqiq olunur və nağıl motivlərində bu anlayışın səciyyəvi tərəfləri tədqiq olunur; üçüncüsü, Azərbaycan nağıllarında bazar folklorunun paremioloji funksiyası araşdırmaya cəlb olunaraq xüsusilə, atalar sözlərinin, xalq deyimlərinin nağıllara düşən nümunələrinə nəzər yetirilir, dördüncüsü isə Azərbaycan nağıllarında bazar folkloruna aid ümumi bilgiler tədqiq olunur, bu istiqamətdə olan sayısız nümunələrə nəzəri baxımdan problem olaraq yanaşılır. Tədqiqat işi yeni və orijinallığı ilə bir çox müddəaların meydana qoyulmasına səbəb olmuş, həm nağıllarımızın zənginliyi, tədqiqat cəhətlərinin genişliyini, həmçinin bazar folklorunun yalnız ənənəvi deyimlərdən ibarət bir sahə olmadığını elmi baxımdan əsaslandırır.

Açar sözlər: Azərbaycan nağılları, bazar folkloru, süjet, motiv, mərasim, paremiologiya.

Giriş

Azərbaycan nağılları xalq yaddaşından gələn zəngin xəzinə olaraq demək olar ki, bütün aspektlərdən yanaşıldıqda müsbət nəticə meydana çıxır. Bu baxımdan Azərbaycan nağıllarında bazar folkloru kontekstini də müxtəlif səviyyələrdə izləmək olur. Nağılların süjet və motivləri bu mövzuda kifayət qədər əhəmiyyətli material verir.

Əsas təhlil

Nəzəri-metodoloji cəhətdən yanaşıldıqda aydın görünür ki, bazar folkloru nağıllarda yalnız mətn informasiyası qismində deyil, eyni zamanda poetik strukturda da ciddi şəkildə müşahidə olunur. Buna görə də bazar folkloru kontekstini nağıl poetikasında və ifadə planında dörd yerə ayırmaq mümkündür:

1. Azərbaycan nağıllarının süjet kombinasiyalarında bazar folkloru;
2. Azərbaycan nağıllarının motiv fiqurasiyasında bazar folkloru;
3. Azərbaycan nağıllarında bazar folklorunun paremioloji funksiyası;
4. Azərbaycan nağıllarında bazar folkloruna aid ümumi bilgiler.

Azərbaycan nağıllarında bazar məkan işarəsi olaraq müxtəlif səviyyələrdə yer alır. Təbiidir ki, bu kontekstdə müşahidə olunan ən əhəmiyyətli məsələ nağıl süjetlərinin qurulmasında bazar amilinin faktor təşkil etməsidir.

- a) Azərbaycan nağıllarının süjet kombinasiyalarında bazar folkloru;

Azərbaycan nağıllarını tədqiq və təhlilə cəlb edərkən aydın olur ki, bazar instansiyası nağıl süjetlərinin qurulmasında da iştirak edir. Belə ki, süjet başlanğıcı üçün qurulan nağıl ekspozisiyası sonra baş verəcək bütün hadisələr üçün zəmin hazırlayır. Nağılın başlanğıcı artıq sonrakı hadisələr üçün signal verir ki, müəyyən nağıllarımızda məhz bu başlanğıc formulu bazar məkanı olaraq seçilir. Bu kimi nağıllardan bir neçəsinə nəzər yetirməyə çalışsaq, ancaq ilkin olaraq nağılların süjet göstəricilərində, yəni eyni süjetli müəyyən nağıllarda bazar amilinin bu funksiyada iştirakını diqqətdən keçirək:

1. “Dərviş və üç bacı” nağılı;

Üç bacı bazara gedən atalarına sifariş verirlər: böyük bacı soğan qabığından paltar, ortancıl bacı zərqumaşdan çarğat, kiçik isə pişik almasını xahiş edir. Ata ortancıl və kiçik bacının istəyini yerinə yetirir, amma böyük bacının tapşırdığı soğan qabığından köynəyi tapa bilmir. Dərviş böyük bacının istəyini yerinə yetirəcəyinə boyun olur, əvəzində ata qızını ona ərə verməlidir [1, s. 116].

Təqdim etdiyimiz süjet göstəricisinə uyğun olan digər nağıla nəzər yetirəndə də bazar instansiyasının süjet kombinasiyasında struktur hissəsi olaraq iştirak etdiyini müşahidə edirik. “Üç bacı” nağılının bu kimi kombinativ cəhətinə nəzər yetirmək üçün bu nağıldan süjet hazırlığında və yaxud nağıl ekspozisiyasında əhəmiyyətli yer təşkil etdiyini gözdən keçirək: “Bir dükançının üç qızı var imiş. Bunların anaları ölür. Ataları gedib bir arvad alır. Bu kişi gündə gedib tikan yığıb gətirir və satıb puluna çörək alıb gətirərmiş. Bir gün bu taza gətirdiyi arvad ərinə deyir ki:

– Gündə evə getirdiyin iki girvənkə əppəkdir, onu da qızların basıb yeyir. Ya məni boşa, qızlarını saxla, ya da qızlarını boşa, məni saxla.

Axırda kişi gəlib qızları azdırmaq fikrinə düşüb arvadına deyir:

– İndi nə tör bu qızları azdırmaq?

Arvad cavab verir ki:

– Onun çarəsi asandır. Sən bazardan üç alma al gətir. Mən azdıraram.

Kişi bazardan üç alma alıb gətirib arvadına verir. Arvad da həyətdəki quyunun ağzına bir az ot yığıb almaları da onun üstünə qoyur və qızlar evə gələndə:

– Ay qızdar! Atanız sizə alma alıb gətirmiş. Baxın, həyətdəki otun üstünə qoyulmuşdur, – xəbər verir.

Qızdar bunu eşidəndə tez yüngürürlər ki, almanı alsınlar və birbirlərini itəliyə-itəliyə almaları qapmaq istəyəndə üçü də quyuya düşür [2, s. 164].

Araşdırma həcmi etibarilə nağılın tam mətnini təqdim edə bilməsək də, aydın görünür ki, nağıl süjetinin kombinasiyasında bazar funksiyası hərəkətverici faktor olaraq iştirak edir. Məhz qızlar quyuya düşdükdən sonra süjet geniş şəkildə başlayır, məhz bazardan alınan almalar süjet törəməsi olaraq gələcək hadisələr üçün başlanğıc nöqtəsi olur.

2. “Dəyişmə” nağılı;

Bu nağıl süjet kombinasiyasında zəncirvari struktur üzərində qurulur və bu süjetdə əsas etibarilə bazar faktorunu hərəkətverici rolda çıxış edir. İ.Rüstəmzadə bu nağılın süjet göstəricisini qeyd edərək göstərir ki, zəncirvari nağıllar bu və ya digər bir fəaliyyətin təkrarı üzərində qurulur və bu sıralanma zəncirləməni yaradan səbəbin aradan qaldırılması ilə tamamlanır [1, s. 33].

Nağılın süjetinə nəzər yetirək: “Kəndli bazara satmağa inək aparır. İnəyi keçiyə, keçini qaza, qazı arpaya dəyişir və axırda evə bir torba turşu ilə qayıdır” [1, s. 34].

Göründüyü kimi, nağıl süjet etibarilə bütünlüklə bazar məkanında nəql olunur və bazar funksiyası nağılın əsasını təşkil edir.

3. “Taxta at”;

“Taxta at” nağıl variasiyasının müəyyən bir variantında olan süjet göstəricisində də bu kimi süjet kombinasiyalarını müşahidə etmək olur. İ.Rüstəmzadə bu variantlarının birini bu şəkildə təqdim edir: “Zərgərlə dülgər mərc gəlirlər ki, hansının düzəltdiyi əşya bazarda baha qiymətə satılırsa, onun sənəti daha üstündür; dülgər mərci udur [1, s. 168].

Süjet xəttini bazar instansiyası təşkil edən nağılların bir hissəsi də Azərbaycan folklorunun regional olaraq toplama əsasında meydana qoyulması işində əldə edilən Qarabağ folklorunda diqqət çəkir. Bu nağıllardan Qarabağ folkloru külliyyatına aid olan I kitabda “Kasıbın qisməti”, “Döyülən axmaq”, “ [3, s. 194-197; 312-314], II kitabda “Santırın nağılı”, “Savabın xeyri”, “Evi arvad tikər”, “Dünyanı necə tutsan, elə də gedər” [4, s. 259-267; 287-293; 332-338; 366-370], VIII kitabda “Qaşıqçının nağılı”, “Padşah və ağıllı qız” [5, s. 190-192; 192-195] və s. nağıllarda da bu tipli nağılların əsas süjet xəttinin formalaşmasında bazar instansiyası mühüm rol oynayır. Təbiidir ki, bu kimi nümunələr bazar folklorunun xalq yaddaşında mövcudluğunu işarələməklə, xüsusilə məişət nağıllarında bazar məkanının folklorla gəlməsində əhəmiyyətli komponent təşkil edir.

b) Azərbaycan nağıllarının motiv fiqurasiyasında bazar folkloru;

Azərbaycan nağıllarının yalnız süjet kombinasiyalarında deyil, motiv fiqurasiyasında da bazar folklorunu müşahidə edirik. Belə ki, bir çox motivlərdə olan nağıl silsiləsində bazar tipli əhəmiyyətli nüanslar nağılların təşkilində mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Biz “taxta at” motivli nağılların bazar folkloruna aid nümunəsinin süjet kombinasiyasında iştirak edən bir variantından yuxarıda örnək göstərmişik [1, s. 168].

Bu nümunə eyni zamanda nağıl motivinin fiqurasiyasına aidliyi ilə də bu kontekstdə qəbul oluna bilər. Bundan əlavə “yalançı şahid” motivli nağıllarda da bazar instansiyası nağılların əsasında iştirak etməklə bazar folklorunun səciyyəvi cəhətləri kimi özünü göstərir. Yalançı şahid motivli nağıllarda ümumi süjet xətti demək olar ki, eyni səviyyədə meydana çıxır. Bu nağıllarda göstərilir ki, Şah Abbas qızıl təsbehini uşaqları ac qarına yatırtmaq istəyən qadına bağışlayır. Qadın təsbehi satmaq üçün bazara çıxarır, amma təsbeh oğurlanır. Oğru təsbehin ona aid olduğunu iddia edir və yalançı ustanı da şahid göstərir. Şah Abbas təsbehi daşın altına qoyub əzir və ustadan onu yenidən düzəltməsinə tələb edir. Yalançı usta bunu bacarmır, amma təsbehin əsl ustası onu əvvəlki kimi yenidən düzəldir. Bunun sayəsində Şah Abbas oğrunun yalanını üzə çıxardır və onu cəzalandırır [1, s. 248].

“Ər arvadının toyunda” motivli nağıllarda da bazar məkanı əsas funksiyada meydana çıxır ki, bu da bazar folklorunu müxtəlif mətnlərin daxilində bir daha təsdiqləyir. Bu kimi motivə nəzər yetirdikdə bazar instansiyasının motiv fiqurasiyasında iştirakı aydın nəzərə çarpır: “Əyyar keşişin qızını oğurlayıb qul adıyla bazarda satır. Qızı satın alan İspin şah onunla evlənir. Qızını axtaran keşiş İspin şahın satdığı gəvənin üstündə onun adını görüb yerini müəyyənləşdirir və qızı qaçırdır [1, s. 275].

Prop qeyd etmişdir ki, nağılda bir çox ritualların və adətlərin izləri qorunub saxlanılır [6, s. 10].

Biz nağıl motivlərində məhz bazar kontekstinin mərasimlə bağlı örnəklərinə də rast gəlirik ki, bunu diqqətdən kənar saxlamaq olmaz. İ.Rüstəmzadə mərasimlərlə bağlı bu motivləri “Keçəllə kosa alver edir” adı altında indeksləşdirmişdir: Kosa torbanın altından əysiləri yığıb üsdən bir az pambıq qoyur, keçəl isə fındıq qabıqlarını altdan yığıb üsdən bir az sağ fındıq qoyur. Bazarda qarşılaşan keçəllə kosa torbaları dəyişirlər [1, s. 308-309].

Bu nağılın əsas adı “Kosa ilə keçəlin nağılı” adlanır. Bu nağılda qısa olaraq deyilir ki, Kosa pambıq əkib-becərən adamın, keçəl isə qoz, fındıq alveri ilə məşğul olan adamın yanında nökr olur. Bir bazar günü kosa böyük bir çuvala cır-cındır doldurub, ağzına da pambıq qoyub, aparır bazara ki, satsın. Keçəl isə bir torbaya altdan fındıq qabığı doldurur, ağzına da bir qədər fındıq töküüb, bu da aparır bazara ki, kimisə aldatsın. Kosa bazarda keçəllə rastlaşır. Kosa və keçəl bir-biri ilə mallarını dəyişmək istəyirlər ki, bir-birlərini aldatsınlar. Nəhayət razılığa gəlirlər, fındıqla pambığı başbaşa dəyişirlər. Daha sonra mallara baxanda hər ikisi aldandıqlarını görürlər. Beləliklə, kosa və keçəl arasında mübarizə başlayır. Müxtəlif hadisələrdən sonra keçəl kosaya qalib gəlir [7, s. 286-289].

Kosa ilə keçəlin mübarizəsi nağılın ənənəvi-təsviri səviyyəsində, ifadə planında sadə süjet təsiri bağışlayır, nağıl ənənəsində olduğu kimi keçəlin hiyləgərliyi burada görünür [7, s. 286-289], ancaq mətnin semantik təhlilində isə bu mübarizə mərasim faktorunu aydın göstərir. Kosa ilə keçəlin mübarizəsində kosanın məğlubıyyəti, keçəlin isə qələbəsi mərasimlərdə mövcud olan ənənələri özündə göstərir. Biz bu kimi komik tərzdə baş verən qarşıdurmanı xalq oyun və tamaşalarında görürük. Xalq oyun və tamaşalarında Kosa və Keçəl personajlarının da aktiv iştirakı geniş araşdırmaların mövzudur. Novruz bayramında göstərilən “Kosa-Kosa” xalq oyununda və yaxud meydan tamaşasında göstərilir ki, keçəlin müşaiyəti ilə meydana çıxan kosa cürbəcür gülməli hərəkətlər etsə də, oyunlar göstərsə də tamaşaçılar ona pay vermir. Keçəl keçini meydana gətirir. Tamaşaçılar keçini görkəminə salınmış bu adamı sevinclə qarşılayır. ona istədiyindən çox pay verirlər. Kosa paydan alıb Keçini qovur və şadlıqla atılıb düşə-düşə hoqqa çıxarır, gülməli hərəkətli oyunlar nümayiş etdirir, camaat qarşısında öyünərək yatır. Sonra Keçi yuxuya getmiş Kosanı buynuzlayıb öldürür. Əyləncə-tamaşada Keçinin Kosanı öldürməsi rəmzi şəkildə qışın qurtardığına, yazın başladığına, xeyirin şərə qalib gəldiyinə işarədir [8, s. 108, 109].

Təbiidir ki, nağıllarda olan keçəl və kosa obrazları da məhz xalq yaddaşında olan mübarizəni ifadə edir. Bu baxımdan bu motivli nağıllarda kosa və keçəl arasında mübarizə özünü göstərir.

Göründüyü kimi, nağıl süjetləri ilə bərabər, nağıl motivlərində bazar funksiyası bir çox hallarda

aktiv iştirak edir ki, diqqət çəkdiyimiz kimi, bu da bazar folklorunun ayrıca sahə olaraq öyrənilməsinin əhəmiyyətli olduğunu aydın şəkildə göstərir.

c) Azərbaycan nağıllarında bazar folklorunun paremioloji funksiyası;

Paremiologiya istilahı altında atalar sözləri, məsəllər, sabit söz birləşmələri, xalq deyimləri və s. öyrənilir. Əslində paremiologiya anlayışı çox geniş anlayışdır. Ü.Dadaşova yazır ki, paremiologiya deyəndə əsasən atalar sözləri, zərb-məsəllər, aforizmlər, tapmacalar, cümlə quruluşlu frazeoloji vahidlər, frazeoloji birləşmələr və s. nəzərdə tutulur [9, s. 63].

Təbiidir ki, nağıllarda müxtəlif bazar deyimlərinin, atalar sözlərinin də araşdırılması bu baxımdan öyrənilməyə ehtiyac hiss olunan problemdir. İlkin olaraq bu kontekstdə məşhur “Axvay”, “Oxxay” və yaxud “Oxayy” [2, s. 62; 1, 120; 10, 204; 11, 132] nağılının müxtəlif variantlarına, daha doğrusu yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, eyni motivli nağıllara nəzər yetirək. Bu nağılın süjet xəttindən görürük ki, nağıl qəhrəmanı Gülməmməd sehr bilən Oxxaya qızının məsləhəti ilə hiylə gələrək ondan sehr öyrənməsinə baxmayaraq, özünü axmaq yerinə qoyub onun əlindən qurtulur. Daha sonra bu sehrdən istifadə edərək atasına deyir:

– Tələsmə, bax mən qatıra çevriləcəyəm, sən isə səhər məni bazara apar və yüz bacağıya sat! Amma yadımdan çıxmasın, məni yüyənlə satma, yoxsa hamımız məhv olarıq [11, s. 135].

Süjet boyu Gülməmməd ata, dəvəyə çevrilir, başqa variantlarda isə öküzə və yaxud müxtəlif heyvanlara belə çevrilir, lakin yüyənini verməmək şərtlə bazarda satışa çıxarılır [11, s. 135, 136; 2, 66].

Bu nağılın bu kimi klişesinin semantik səviyyədə atalar sözlərində də daşındığını görürük. Bir atalar sözündə deyilir ki, “At yüyəni ilə satılar” [12, s. 53].

Məhz bu deyimin dəvənin (söyləyici nitqində yerdəyişmə də ola bilər) satışında eyni nağılda proyeksiyasını görə bilirik: “Varlı bir sövdəgər qocaya yaxınlaşdı və xəbər aldı:

– Dostum, dəvə üçün nə qədər istəyirsən?

Qoca dedi ki, yüyənsiz dəvənin qiyməti beş yüz bacağı olacaq. Sövdəgər onu inandırmağa başladı ki, adətən heç bir heyvan yüyənsiz satılmır [1, s. 136].

Göründüyü kimi, Azərbaycan nağıllarında atalar sözünü aşkar müşahidə etmək olur. “Bəxtini axtaran kasıb” nağılında da bazar funksiyalı atalar sözünə rast gəlirik. Bu nağılın mövzumuzla əlaqəli hissəsinə nəzər yetirək: “Şəhər bazarında nurani bir qoca nar satırdı. Nar satan qoca ilə bəxtini axtaran kasıb rastlaşır və onların arasında belə bir dialoq keçir:

– Ay oğul, dərdli adama oxşayırsan?

– Mənim dərdimə nə əlac edəcəksən? Mən öz bəxtimi axtarıram.

– Ay yazıq, özünü yorma, gəl mənim yanımda dayan, nar satmağa kömək elə. Axşam qəpik-quruşunu məndən al, get başını dolandır.

– Neçəyə satım narı?

– Bir qəpiyə.

– Neçəyə almısan?

– Bir qəpiyə.

– Aldım qoz, satdım qoz, qazancı toz-toz... [7, s. 246, 247] və s.

Göründüyü kimi, bu nağılda həm bazar situasiyası baxımından süjet təşkili müşahidə olunur, həmçinin burada işlənən “Aldım qoz, satdım qoz, qazancı toz-toz” kimi ifadə paremioloji nümunə olaraq meydana çıxır. Təsadüfi deyil ki, atalar sözlərinin ilk toplayıcısı və tərtibçilərindən olan H.Zeynallı “Azərbaycan atalar sözü” kitabının “Alver-ticarət” bölümündə SMOMPK nəşrinə əsasən xalq arasında olan bu deyimin iki formada işləkliyini təqdim etmişdir “Aldım qoz, satdım qoz, bizə qaldı çiq-çiq (şax-şaxı) [13, s. 105].

Ə.Hüseynzadə isə bu atalar sözü və yaxud xalq deyimini, daha dəqiq olaraq isə xalqa məxsus bazar deyimini “Aldım qoz, satdım qoz, mənə qaldı şax-şaxı” kimi göstərmişdir [14, s. 52].

Onu da qeyd edək ki, yalnız nağılların süjetində deyil, hətta adlarında belə kifayət qədər xalq arasında deyimlərə çevrilmiş nümunələrə rast gəlmək olur. Bunlardan “Göy muncıx”, “Quş dili bilən İskəndər”, “Toyuq bir qılçıldı”, “Dad Xanpərinin əlindən”, “Hazarandastan bülbülü”, “Noxudu keçəl”, “Ax-vax”, “Cəlayi-vətən”, “Əlimə su tök”, “Yaxşılığa yaxşılıq”, “Moltanı padşahı” [2, 358,

359; 15, 176; 16, 236; 17, 208, 245; 10, 87] və s.ni göstərmək olar.

Ancaq nağılları bazar kontekstində araşdırdığımız üçün bu kimi nağılları ayrıca olaraq tədqiqat işinə bu aspektdən cəlb etmədik. Eyni zamanda bu kontekstdə nağıllarımızda bazar folklorunu səciyyələndirən paremioloji örnəklərin mövcudluğuna diqqət çəkməyə çalışdıq.

d) Azərbaycan nağıllarında bazar folkloruna aid ümumi bilgilər.

Azərbaycan nağıllarında bazar folkloruna aid bilgilər olduqca çoxdur. Çünki bazar instansiyası ticari-iqtisadi və mənfəət məqsədli areala məxsus olduğu üçün təbiidir ki, burada xalqın yaşantısı əsrlərlə mövcuddur. Xalq ünsiyyəti olan məkan da folklorumuzda bütün janrlarda öz əksini tapır. Eyni zamanda yuxarıda nağıl süjetlərinin və motivlərinin tədqiqində bir qism nağıllara da diqqət yetirmişik. Bu baxımdan bu kimi nağılların adlarını çəkməklə bu örnəklərin dəqiq ünvanını göstərmək, fikrimizcə, daha münasibdir. Bazar məkanı haqqında ümumi bilgilərin mövcud olduğu nağılları nağılların süjet göstəricisində, müxtəlif variantlı nümunələrdə müşahidə etmək olur. “Dəyişmə”, “Dərviş və üç bacı”, “Oxxay”, “Taxta at”, “Əshabi-Kəhf”, “Padşah, qazı və darğa”, “ [1, s. 33, 34, 116, 120, 168, 194, 330] və s.

SMOMPK nəşrlərində olan müəyyən nağıllara da bu aspektdən yanaşmaq olar. Bu nağıllardan “Şahzadə Qəmbər”, “Oxayy”, “Yəhudi qızı”, “Şamil”, “ “Qaravəlli”, “ [11, 53, 135; 18, 105, 117, 272] və s.

R.Xəlilov, A.Xürrəmçızının göstərdiyi kimi, SMOMPK-da bir qism nağıllar da yer almışdır ki, Bu mətnlərlə tanış olarkən məlum olur ki, onlar ermənilər tərəfindən özünüküləşdirilmiş Azərbaycan folklor örnəkləridir [19, 3].

Biz bu nümunələrdə də bazar instansiyasına aid bilgilər olan nağıllara da rast gəlirik. Bu nağıllardan “Əlixan”, “Quluxan”, “Xır-Xır Kosa”, “Gecə çırağı”, “Satın alınmış yuxu”, “Keçəl Əhməd” [19, 33, 72, 88, 118, 119, 127, 135] və s. örnəkləri misal göstərmək olar.

Onu da qeyd edək ki, Azərbaycan nağıllarında bazar bilgiləri o qədər zəngindir ki, geniş bir tədqiqat həcmi üçün belə yetərli deyil. Bu baxımdan bu kontekstin mövcudluğunu diqqətə çatdırmaqla, bu nağılları ümumiləşdirilmiş olaraq təqdim etdiyimizi xüsusi vurğulamaqla kifayətlənirik.

Nəticə

Beləliklə, Azərbaycan nağıllarında bazar folkloru kontekstinin problematik çəkisinin doğrudan da mövcud olduğunu, eyni zamanda folklorumuzun əksər janrlarında bazar folkloru sahəsinə daxil olan nümunələrinin müşahidə olunduğunu aydın görmüş oluruq. Bu istiqamətdə demək olar ki, ciddi tədqiqatlar aparılmamış və folklorumuza aid olan bu kimi əhatəli məsələlər təəssüf ki, diqqətdən kənar qalmışdır. Ümid edirik ki, bu tədqiqat işi bu boşluğu doldurmaqla bərabər, yeni tədqiqatlar üçün də istifadə mənbəyinə çevrilə biləcəkdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Rüstənzadə İ. Azərbaycan nağıllarının süjet göstəricisi. Bakı, Elm və təhsil, 2013
2. Azərbaycan nağılları [5 cildə] //Toplayıb tərtib edən Zeynallı H. // I cild, Bakı, Şərq Qərb, 2005
3. Qarabağ: folklor da bir tarixdir. I kitab (Ağdam, Füzuli, Ağcabədi, Cəbrayıl, Zəngilan, Qubadlı, Laçın və Kəlbəcər rayonlarından toplanmış folklor örnəkləri) //Toplayan və tərtib edənlər Rüstənzadə İ., Fərhadov Z. // Bakı, Elm və təhsil, 2012
4. Qarabağ: folklor da bir tarixdir. II kitab (Bərdə və Ağcabədi rayonlarından toplanmış folklor örnəkləri) //Tərtib edən Rüstənzadəİ. // Bakı, Elm və təhsil, 2012
5. Qarabağ: folklor da bir tarixdir. VIII kitab (Kəlbəcər rayonundan toplanmış folklor örnəkləri) // Toplayıb, tərtib edən Rüstənzadə İ. // Bakı, Elm və təhsil, 2014
6. Пропп В.Я. Исторические корни волшебной сказки. Издательство Лабиринт, Москва, 2000
7. Azərbaycan folkloru antologiyası. XIII kitab (Şəki, Qəbələ, Oğuz, Qax, Zaqatala, Balakən folkloru) //Tərtibçilər Abbaslı İ., Əliyev O., Abdullayeva M. // Bakı, Səda, 2005
8. Novruz Bayramı Ensiklopediyası. Bakı, Şərq-Qərb, 2008

9. Dadaşova Ü. Atalar sözü və zərb-məsəllər paremiologiyasının tərkib hissəsi kimi. "Dil və ədəbiyyat" beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal, 1 (115). Bakı, 2021, s. 63-66
10. Azərbaycan nağılları [5 cildə] //Toplayıb tərtib edən Seyidov N. // V Cild, Bakı, Şərq-Qərb, 2005
11. SMOMPK: Azərbaycan folkloru materialları //Tərcümə və transliterasiya edən Xəlilov R. // I cild, Bakı, Elm və təhsil, 2018
12. Atalar sözləri //Tərtib edən Yaqubqızı M. // Bakı, Nurlan, 2013
13. Zeynallı H. Azərbaycan atalar sözü (ilkin nəşr: Azərbaycan Tədqiq və Tətəbbü Cəmiyyəti nəşr, Bakı, 1926). Bakı, Elm və Təhsil, 2012
14. Atalar sözü //Toplayanı, tərtib edən və nəşrə hazırlayanı Hüseynzadə Ə.// Bakı, Yazıçı, 1985
15. Azərbaycan nağılları [5 cildə] //Tərtib edən Təhmasib M. // Bakı, Şərq-Qərb, II Cild, 2005
16. Azərbaycan nağılları [5 cildə] //Tərtib edən Axundov Ə. // Bakı, Şərq-Qərb, Cild III, 2005
17. Azərbaycan nağılları [5 cildə] //Tərtib edən Axundov Ə. // Bakı, Şərq-Qərb, IV Cild, 2005
18. SMOMPK: Azərbaycan folkloru materialları //Tərcümə və transliterasiya edən Xəlilov R. // III cild, Bakı, Elm və təhsil, 2020
19. SMOMPK: Azərbaycan folkloru materialları //Tərcümə və transliterasiya edən Xəlilov R. // IV cild, Bakı, Elm və təhsil, 2021.

**AMEA Folklor İnstitutu
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
E-mail:aliyevaulkar2020@gmail.com*

Ulker Aliyeva

THE CONTEXT OF BAZAAR FOLKLORE IN AZERBAIJANI FAIRY TALES SUMMARY

In this article Azerbaijani fairy tales are studied in the context of bazaar folklore. As you know, our fairy tales have been studied from different aspects and many research works have been thematically carried out on these examples. However, the concept of bazaar folklore has been presented mainly in market terms. Despite it, in many genres of our folklore the bazaar authority as a factor has generalized the mass-social area. There is also an important need to explore it in other concepts. At the same time, the bazaar folklore, which at the same time is an integral part of urban folklore, appears in our fairy tales at various levels. Here, the study of these examples in this direction from traditional descriptive and lexical-semantic points of view also indicates the importance of market folklore. In the research work under consideration, for the first time, from a scientific and theoretical point of view, a classification of bazaar folklore in Azerbaijani fairy tales was made. Consequently, in our fairy tales the bazaar folklore can be studied mainly within four points. Firstly, in the plot combinations of Azerbaijani fairy tale the bazaar folklore is explored and the significant role of this area of folklore in the construction of fairy tales is drawn to attention. Secondly, bazaar folklore is studied in the motivational figuration of Azerbaijani fairy tales and the characteristic aspects of this concept in fairy tale motifs are explored. Thirdly, bringing to the study the paremiological function of bazaar folklore in Azerbaijani fairy tales, we examine, in particular, samples of proverbs and folk sayings included in fairy tales, and fourthly, we study general knowledge about market folklore in Azerbaijani fairy tales, how the problem is considered from a theoretical perspective point of view there are countless examples of this trend. The research work, with its novelty and originality, led to the formation of many scientific positions and scientifically substantiated the richness of our fairy

tales, the breadth of their research directions, as well as the fact that market folklore is not only an area that consists of traditional sayings. The research work with its novelty and originality led to the formation of many scientific positions and scientifically substantiated the richness of our fairy tales, the breadth of their research directions, as well as the fact that bazaar folklore is not only an area that consists of traditional sayings.

Keywords: *Azerbaijani fairy tales, market folklore, plot, motive, ceremony, paremiology*

Улькер Алиева

КОНТЕКСТ РЫНОЧНОГО ФОЛЬКЛОРА В АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ СКАЗКАХ

В этом исследовании азербайджанские сказки были рассмотрены в контексте рыночного фольклора. Как известно, наши сказки с разных аспектов изучались, и на этих примерах тематически проводилось много исследовательских работ. Тем не менее, понятие рыночного фольклора было представлено, в основном, в рыночных выражениях. Несмотря на это, во многих жанрах нашего фольклора рыночная инстанция как фактор обобщил в себе массово-общественный ареал. Также ощущается важная необходимость ее исследования в других концепциях. Вместе с тем рыночный фольклор, который в то же время является составной частью городского фольклора, проявляется в наших сказках на самых разных уровнях. Здесь исследование данных примеров в этом направлении с традиционно-описательной и лексико-семантической точек зрения также указывает на важность рыночного фольклора. В рассматриваемой исследовательской работе впервые с научно-теоретической точки зрения произведена классификация рыночного фольклора в азербайджанских сказках. Следовательно, в наших сказках рыночный фольклор можно изучать преимущественно в пределах четырех пунктов. Во-первых, в сюжетных комбинациях азербайджанских сказок исследуется рыночный фольклор и привлекается к вниманию значительная роль этой области фольклора в построении сказочных сюжетов. Во-вторых, рыночный фольклор изучается в мотивационной фигурации азербайджанских сказок и исследуются характерные стороны этого понятия в сказочных мотивах. В-третьих, привлекая к исследованию паремиологическую функцию рыночного фольклора в азербайджанских сказках, рассматриваются, в частности, образцы пословиц, народных поговорок, включенных в сказки, а в-четвертых, изучаются общие знания о рыночном фольклоре в азербайджанских сказках, как проблема рассматриваются с теоретической точки зрения бесчисленные образцы этого направления. Исследовательская работа своей новизной и оригинальностью привела к формированию многих научных положений и обосновала с научной точки зрения богатство наших сказок, широту их исследовательских направлений, а также и то, что рыночный фольклор – это не только область, которая состоит из традиционных высказываний.

Ключевые слова: *азербайджанские сказки, рыночный фольклор, сюжет, мотив, церемония, паремиология*

Akademik Muxtar İmanov tərəfindən təqdim edilmişdir

İlk daxilolma tarixi: 20.10.2024

Son daxilolma tarixi: 21.11.2024